

Een liefde in Auschwitz

Keren Blankfeld

Een liefde in Auschwitz

In 1943 vinden David en Helen in elkaar hun grote liefde.
Pas zeventig jaar later zien ze elkaar terug.

Vertaald door Ruud van der Helm en André Haacke

Eerste druk 2024

Vijfde druk 2025

ISBN 978-90-492-0655-0

ISBN 978-94-023-2262-0 (e-book)

ISBN 978-90-528-6707-6 (audio)

NUR 402

Oorspronkelijke titel: *Lovers in Auschwitz*

Vertaling: Ruud van der Helm en André Haacke

Omslagontwerp: DPS Design & Prepress Studio

Kaarten: © James M. Fenelon

Omslagbeeld: © Arcangel Images

Auteursfoto: © Maya Barkai

Zetwerk: Mat-Zet bv, Weesp

© 2024 Keren Blankfeld

© 2024 Nederlandse vertaling Meulenhoff Boekery bv, Amsterdam

De uitgever heeft ernaar gestreefd alle rechten van derden te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen contact opnemen met Meulenhoff Boekery bv, Amsterdam.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en data-mining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

*Ter nagedachtenis aan mijn grootmoeders
Helena en Zipora en mijn grootvader Eliezer*

Voor mijn ouders Desirée en Max

Inhoudsopgave

Noot van de auteur	9
Opmaat	11

Deel I: Ouverture

1. 'Klein spul'	15
2. Het einde van een tijdperk	30
3. 'Hij blufte'	40
4. 'Niemand gaat ze verslaan'	46
5. De Joodse Codex	56
6. 'Dan ga jij maar'	67

Deel II: Aria

7. Een doodgewone zaak	81
8. 'God is met ons'	117
9. Het grootboek	131

Deel III: Duet

10. De ophanging	155
11. Een vergelijk	163
12. 'Je bent mijn schoonzus!'	180
13. Orkestmeisjes	186
14. 'Avond in het maanlicht'	200
15. 'En dan spelen we'	205
16. 'Lang leve Polen'	215

17. 'Hou vol'	226
18. 'Altijd voorwaarts'	235

Deel iv: Intermezzo

19. 'Jullie zijn vrij!'	245
20. Witte ster	254
21. 'En zijn wij vrij?'	266
22. 'Little Davey'	271
23. 'Hoe kan het dat jij nog leeft?'	278
24. 'Een voorbeeld stellen aan de rest van de wereld'	290

Deel v: Cadenza

25. De eenzaamheid van het leven als overlevende	301
26. 'Dat is een Amerikaan'	314
27. 'De juiste keuze'	323
28. 'Je kunt me alles vragen'	330
29. 'Is het leven niet vreemd?'	341

Epiloog	347
---------	-----

Zippi's omzwervingen tussen 1935 en 1946	356
Davids omzwervingen tussen 1935 en 1945	357
Dankwoord	359
Opmerkingen bij de bronnen	365
Afkortingen in de noten	371
Noten	371
Fotocredits	413
Register	417

Noot van de auteur

Dit non-fictieve werk is gebaseerd op uitgebreide interviews, mondelinge getuigenissen, documenten, gepubliceerde en niet-gepubliceerde memoires. Tijdens mijn onderzoek ben ik in de gelegenheid geweest om David Wisnia verschillende keren te interviewen. Het eerste interview vond plaats in 2018; het laatste kort voor zijn overlijden in 2021. Helaas was Helen ‘Zippi’ Tichauer al overleden toen ik voor het eerst haar verhaal hoorde. Ze heeft tientallen getuigenissen nagelaten en onlangs is nog een manuscript van haar memoires teruggevonden (zie Opmerkingen bij de bronnen). In tientallen opgenomen getuigenissen en in formele interviews met historici heeft Zippi nooit gesproken of iets meegedeeld over haar relatie met David. De beschrijvingen van de relatie tussen Zippi en David berusten dan ook hoofdzakelijk op gesprekken die ik met David heb gevoerd. Hetzelfde geldt voor een aantal korte passages waarin ik heb geprobeerd het verhaal van hun relatie op een andere manier weer te geven dan ik in de rest van het boek heb gedaan. In de eindnoten wordt de achtergrond van de bronnen voor deze gefingeerde passages gegeven alsook van de rest van het verhaal.

Opmaat

Ze zagen elkaar voor het eerst tussen de stapels kleding in de Sauna.¹ De Sauna was een van de weinige plekken die tijdens de meedogenloze Poolse winter nog wat warmte bood. Arbeiders dompelden er kledingstukken in gloeiende stoomketels onder. Door de ramen zagen ze buiten stoom- en rookwolken omhoog kringelen.² Op deze plek kwamen een jongeman en een jonge vrouw elkaar tegen.

Hij was zeventien. Hij had een rond gezicht en een kaalgeschoren hoofd. Ondanks de omstandigheden was hij relatief weldoorvoed. Zijn gestreepte kleding leek op maat gemaakt en was schoon. Misschien berustte daar zijn aantrekkingskracht juist op, dat hij opviel in deze strepenwereld waar je maar beter niet kon opvallen. Je moest je aan de regels houden en opgaan in de omgeving als een schim, een schaduw.

Soms werd hij 's nachts uit zijn bed geroepen om te zingen. Hij had een fraaie, opera-achtige tenor. Ooit had zijn zangstem hem publiek in zijn geboortestad opgeleverd. Hier was hij ook een solist en nog steeds een soort beroemdheid.

Toen zij in zijn leven opdook, vergat hij bijna waar hij was. Haar weer zien was iets waar hij altijd naar uitkeek. Met haar een meter vijftig was ze klein, maar stevig.³ Ze had gespierde kuiten. Haar brede, hoekige gezicht werd omlijst door stevige strengen kastanjebruin haar. Op afstand kwam ze misschien bescheiden over, als een vrouw die je gemakkelijk over het hoofd kon zien. Van dichtbij veranderde dat. Haar diepliggende ogen – even bruin als die van hem – stonden scherp en alert.

Haar glimlach was daarentegen ontspannen. Ze bewoog zich op een zelfverzekerde manier die je in deze omgeving maar zelden zag.

Terwijl hij naar haar keek, raakte hij een moment in de war.

Een vrouw keek naar hem.

Haar blik was op hem blijven hangen. Hij wist het zeker.

Hier waren de herinneringen aan zijn oude wereld al snel vervaagd. Een wereld van mogelijkheden, beloften, verlangens.

Toen hij haar zag, kon hij ook zijn herinneringen aan de oude wereld weer oproepen.

Eigenlijk mocht zij het mannengedeelte van het terrein niet betreden. Toch lukte het haar om op plekken te komen waar vrouwen officieel geen toegang toe hadden.

Ze was vijftientig. Van jongs af aan had ze geweten wat ze wilde en dat was nog steeds zo. In feite was ze nog zelfverzekerder.

Toch nam ze zelden risico's. In deze ongerijmde wereld vol chaos verlangde ze naar structuur, logica en rationaliteit. Deze plek zorgde er echter voor dat je dingen deed die je nooit van jezelf zou hebben verwacht. Hier kon een levensgevaarlijk risico overkomen als een redelijke kans. Misschien wel omdat de rede hier niet bestond.

In haar kunst vond ze een uitlaatklep. Toch was ze alleen. De jongen die ze aan de andere kant van de ruimte zag had een aardig gezicht. Hij zag er lief uit. Gretig ook. Zijn uitstraling maakte dat ze hem weer wilde zien. Maakte haar roekeloos.

Het was winter in Birkenau, het grootste, dodelijkste kampgedeelte van Auschwitz.

DEEL I

OUVERTURE

1

'Klein spul'

De laatste weken van Rosa Spitzers zwangerschap vielen samen met de barensweeën van een revolutie. Terwijl eind 1918 steeds meer Slowaakse soldaten terugkeerden van de oorlog, namen de spanningen in de anders zo rustige wijken rond haar woning in Pressburg toe. De eiken en treurbeuken van de stad werden gegeseld door een bitterkoude herfstwind die de voorbode was van een gure winter.¹

De donkerharige Rosa had geen andere keuze dan in huis blijven en dat hing niet alleen samen met de weersomstandigheden. Het naderende einde van de Grote Oorlog luidde de ondergang van het Oostenrijks-Hongaarse keizerrijk in. Veel Slowaakse soldaten die Pressburg binnenstroonden, koesterden een wrok tegen de Hongaarse overheersers. Hun wraaklust werd aangewakkerd door een woede die zich in de voorgaande generaties had opgekropt. De soldaten plunderden winkels en restaurants in het met kinderkopjes geplaveide stadscentrum.² De relschoppers beschuldigden het Oostenrijks-Hongaarse keizerrijk van tirannie en onderdrukking. Ze bestormden de lokale gevangenissen en bevrijdden de gevangenen – onder wie veel criminelen – zodat ze zich konden aansluiten bij hun strijd om de stad.

Rosa vierde haar eenentwintigste verjaardag in afwachting van de dag waarop ze was uitgerekend. Buiten haar appartement steeg de volkswoede tot het kookpunt. Niet alleen de Slowaakse nationalistenvaren uit op een eigen onafhankelijke staat. Ook de etnische Duitsers

die van oudsher in deze regio een minderheid vormden, koesterden de hoop op een ‘nationale wedergeboorte’.³

Net als elders in Europa werden de Joden door antisemieten verantwoordelijk gehouden voor alle rampspoed.⁴ Joden waren de klassieke zondebok voor het verlies en lijden van iedereen. Sommige Slowaakse veteranen scandeerden: ‘Weg met de Joden!’⁵ Ze beschuldigden hun Joodse medeburgers ervan dat ze agent-provocateurs waren: spionnen en agitators van de Magyaren ofwel de etnische Hongaren.⁶ Overal in de stad werden Joodse winkels en bedrijven geplunderd en vernield. Op hun beurt hielden de Magyaren de Joden verantwoordelijk voor de militaire nederlaag en beschuldigden hen van oorlogswokerpraktijken. Rosa, haar echtgenoot Vojtech en hun ongeborn kind behoorden tot de groep om wiens dood luid werd geroepen in de straten van Pressburg.⁷

Op 10 november 1918 beviel Rosa van haar dochter Helen Zipora. De familie gaf haar de roepnaam Hilanka, maar ze gaf zelf later de voorkeur aan Zippi.⁸ Deze afkorting van haar tweede voornaam riep volgens haar een indruk van beweeglijkheid op, wat veel beter paste in een wereld waarvan de contouren steeds onduidelijker werden.

Toen Zippi drie maanden oud was, viel een Tsjechisch vrijkorps Pressburg binnen. Deze soldaten hadden gestreden in de Grote Oorlog en waren vastbesloten een nieuwe Tsjecho-Slowaakse natiestaat te vormen. Gewapend met machinegeweren en bajonetten stelden ze zich op tegenover een menigte Duitse en Magyaarse sociaaldemocraten die tegen de nieuwe staat in verzet kwamen.^{9, 10} Verschillende opstandelingen kwamen om het leven.

Daarna brak een rustigere periode aan.

Op Zippi’s eerste verjaardag bestond Pressburg als zodanig niet meer. De stad heette inmiddels Bratislava en was de hoofdstad van de nieuwe onafhankelijke natiestaat Tsjecho-Slowakije.¹¹ De Duitsers en Magyaren vormden een minderheid, ieder met haar eigen nationalistische aspiraties die onder het oppervlak bleven smeulen. De naar onafhankelijkheid strevende Slowaakse Volkspartij was bijzonder in-

vloedrijk, maar voorlopig konden de Joden van Bratislava hun leven weer in vrede leiden.¹²

Een van de belangrijkste bepalingen in de nieuwe grondwet was dat Tsjechisch de officiële landstaal werd. Voordien hadden de inwoners zowel Slowaaks als Duits gesproken. Bij Zippi thuis werd Duits gesproken, maar ze beheerste ook het Hongaars en Slowaaks. Op school leerde ze Frans en Hebreeuws.

Zippi beleefde een idyllische jeugd. Op zwoele zomerdagen ging ze zonnebaden op de oever van de Donau. Ze leerde zwemmen in een dertig meter lange inham met grindstrand bij de rivier.¹³ In de koelere maanden ondernam ze wandeltochten langs de paden van het Lage Tatra-gebergte en genoot ze van boottochten met uitzicht op het kasteel van Bratislava.

Zippi's middenklassegezin was relatief klein in vergelijking met de gezinnen in hun omgeving, bij wie het kroost vaak vijf tot zes kinderen omvatte. Behalve haar ouders Rosa en Vojtech had Zippi alleen haar broer Sam. Hij was vier jaar na haar geboren en was toen een stevige baby met grote ogen, een nieuwsgierige blik en dezelfde flinke kuif als zijn vader.

Het gezin had nog kunnen uitdijen, ware het niet dat Rosa ziek werd toen Zippi zes en Sam twee jaar oud was. De Spitzers reisden af naar een kuuroord twee uur ten noorden van Bratislava. De lokale natuurlijke bronnen zouden helpen tegen reumatische aandoeningen, de brede categorie ziektebeelden waarbinnen Rosa's ziekte leek te vallen. Gekleed in een zwemkostuum, haar donkere haren samengebonden in twee vlechtjes langs het hoofd, kijkt Zippi zittend op een zandbank met toegeknepen ogen de camera in. Een tener, delicaat meisje met een aarzelande glimlach, een grimas bijna, alsof ze een voorgevoel had van de tragedie die haar gezin te wachten stond.¹⁴

Wanneer iemand tuberculose oploopt, kunnen de symptomen aanvankelijk moeilijk te duiden zijn. Tuberculoselijders kunnen onder andere last krijgen van rillingen en uitputtingsverschijnselen. Soms ervaren ze ook andere zwaardere lichaamsklachten. Pas wanneer ze bloed gaan ophoesten, staat onmiskenbaar vast dat ze de aandoening

hebben. Patiënten moeten vaak het bed houden en kunnen nauwelijks kleine taken uitvoeren. Een paar stappen door een kamer zetten kan ze al helemaal uitputten.

Voor de Spitzers restten nog slechts enkele keuzes. Antibiotica bestonden nog niet en er was geen werkelijk doeltreffende behandelingswijze bekend. In Midden-Europa waren echter op tal van afgelegen plaatsen sanatoria verzezen, modieuze centra voor ernstig zieken waar hun lijden zo veel mogelijk werd verzacht.

Op achtentwintigjarige leeftijd werd Rosa opgenomen in een gespecialiseerd sanatorium.¹⁵ Het lag verscholen in een dal van het feërieke Hoge Tatra-gebergte, waar Rosa van de zuivere berglucht kon genieten. Ze kreeg ook een voedzaam dieet toegediend, maar belangrijker was dat deze omgeving hielp voorkomen dat haar ziekte zich nog verder zou ontwikkelen tot ze helemaal uitgeerd was.

Door Rosa's ziekte en opname belandde het gezin in een vrije val. Vojtech was zo van slag dat hij nauwelijks voor zichzelf kon zorgen, laat staan voor zijn twee kinderen. Sam was nog te jong om de gevolgen van zijn moeders afwezigheid volledig te begrijpen. Maar gevoelsmatig kon het ook hem niet zijn ontgaan dat iets bijzonders van hen was weggenomen en dat hun gezinsleven voor altijd was veranderd. Als vroegrijp meisje van zes viel Zippi opeens volledig op zichzelf terug in wat voor haar een verbijsterend, beangstigend moment moet zijn geweest. Niet alleen was haar moeder weg, maar ook had ze nu een vader die het spoor bijster leek te zijn.

Gelukkig was het in het Tsjecho-Slowakije van de jaren twintig niet ongebruikelijk dat verwanten die in de directe omgeving woonden hun bloedverwanten te hulp schoten wanneer het noodlot toesloeg. Aldus werd Zippi's kerngezin opgesplitst: Zippi trok in bij haar grootouders van moederskant, die in hetzelfde appartementengebouw woonden.¹⁶ De driejarige Sam verhuisde naar de grootouders van vaderskant, die elders in de stad woonden. En zo viel het kleine gezin van Zippi en Sam opeens uit elkaar en raakte verspreid als as over een rivier.

Ruim een jaar nadat Rosa was opgenomen, overleed ze in 1927 in het sanatorium. Zippi's grootmoeder Julia Nichtburger probeerde dit grote verlies zo goed en kwaad als het ging op te vangen.¹⁷ Julia was een kleine, bescheiden vrouw, een harde werker met dunne lippen en ingevallen wangen. Terwijl ze rouwde om de dood van haar oudste dochter, besloot ze dat ze zich volledig zou wijden aan de zorg voor haar kleindochter. Julia's echtgenoot Lipot Nichtburger was een streng kijkende, zelden glimlachende lokale antiekhandelaar die de opvoeding van de kinderen aan Julia overliet.¹⁸ Het echtpaar had hun handen vol gehad aan een huis vol kinderen, maar tegen de tijd van Rosa's overlijden waren zeven van hun kinderen al uitgevlogen en hadden een eigen gezin gesticht.

Het ouderlijk nest was echter niet helemaal leeg, want het jongste kind Leo woonde nog thuis. Leo, bijna tien jaar ouder dan Zippi, nam met verve de rol van charmante surrogaat-broer op zich. Als achttienjarige had hij talrijke hobby's en een grote vriendenkring. Hij was voortdurend in de weer met allerlei toekomstplannen die hem uiteindelijk ver weg van Bratislava en zijn jonge, half verweesde nichtje zouden voeren. Als achtjarige moest zij toch vooral zelf leren omgaan met verlating en eenzaamheid.¹⁹

Zippi's vader Vojtech was vijfendertig en weduwnaar, een situatie die eigenlijk geen pas gaf. Nog geen jaar na Rosa's overlijden sprak Julia haar rouwende schoonzoon hierop aan. Ze vertelde hem dat het tijd werd dat hij verderging met zijn leven en op zoek moest naar een aardige vrouw om mee te trouwen. Hij werd er niet jonger op en hij bewees zichzelf en zijn kinderen geen dienst door alleenstaand te blijven. Julia was oud en wijs genoeg om te beseffen hoe belangrijk het is om pragmatisch in het leven te staan.

Vojtech nam de woorden van zijn schoonmoeder ter harte. Als kleermaker van kwaliteitskleding was hij zich bewust van het belang van een verzorgd uiterlijk. Om die reden droeg hij zijn haren altijd strak naar achteren gekamd en zorgde hij ervoor dat zijn donkere snor zorgvuldig was getrimd. Binnen twee jaar na Rosa's overlijden had hij

een nieuwe partner gevonden. In 1929 verwelkomde het echtpaar een zoon en vier jaar later kregen ze nog een zoon.

Opnieuw onderging het oorspronkelijke gezin veranderingen. De inmiddels bijna zeven jaar oude Sam trok bij zijn vaders nieuwe gezin in. De volwassenen kwamen overeen dat de tienjarige Zippi bij haar grootouders Julia en Lipot bleef wonen. Zippi, Vojtech en Sam woonden vanaf nu weer met zijn allen onder één dak, zij het in verschillende appartementen die aan dezelfde hal grensden. Hun onderlinge relatie zou nooit meer hetzelfde zijn. Terwijl Sam zich een buitenbeentje voelde tegenover zijn twee nagekomen halfbroertjes, moest Zippi haar verdriet in haar eentje verwerken.²⁰ Broer en zus ontdekten echter snel dat de beste remedie was om druk bezig te blijven.

Wekelijks kwamen de Nichtenburgers bijeen in de woonkamer van Julia, waar ze genoten van *Hausmusik*. Deze van oorsprong Duitse traditie van privéconcerten was populair onder westerse intellectuele families. Soms kwam een strijkkwartet operettes spelen.²¹ Andere keren speelde een oom op de mandola, een andere oom mandoline, de buurman gitaar.²² De muziek varieerde van het werk van de Oostenrijks-Hongaarse componist Franz Léhar tot dat van de Hongaarse maestro Emmerich Kálmán.

Zippi wilde dolgraag meedoen. Ze had pianoles, maar het was vooral de mandoline die een grote indruk op haar maakte. Op een dag stelde oom Leo voor dat ze het instrument ter hand nam. Vanaf het moment dat ze de snaren aanraakte, was Zippi verloren. De mandoline was een compact instrument, perfect bespeel- en hanteerbaar voor iemand met kleine handen.²³ Het instrument bracht een elegant, lieflijk geluid voort dat verrassend krachtig klonk. Oom Leo introduceerde Zippi bij zijn Italiaanse muziekleraar.²⁴ Perfectionist als ze was, stortte Zippi zich met overgave op de muziek oefeningen. Al na een paar maanden nodigde de muziekleraar Zippi uit om als enige minderjarige mee te spelen in zijn mandolineorkest.²⁵ Een van hun favoriete stukken was de populaire ouverture van Jacques Offenbachs *Orpheus in de Onderwereld*. In deze compositie met verfijnde arrangementen en subtiele solo's werd geleidelijk opgebouwd naar een speelse, ritmische cancan.

Nadat een lokaal radiostation aandacht had besteed aan het mandoline-orkest, werden ze overal in de stad en omliggende steden uitgenodigd.

In de winter zakte de temperatuur onder het vriespunt. Uit de donkere lucht daalden sneeuwvlokken neer die de stad met een witte deken overdekten. Als de Joodse gemeenschap Poerim vierde en in gemaskerde optochten door de straten trok, gingen oom Leo en Zippi met hun mandolines op pad voor een eigen missie.²⁶ Ze klopten bij kennissen en vrienden aan en speelden Joodse liedjes, muziek die het mandoline-orkest nooit in het repertoire zou opnemen. Ze hadden een blauwe doos bij zich – een vertrouwde aanblik voor zionistische Joden – waarin ze giften verzamelden voor Joodse landbouwpioniers in Palestina. Tegen de tijd dat ze huiswaarts keerden, was de doos zo goed als vol.

Hiermee is overigens niet gezegd dat Zippi of haar familieleden uitgesproken vrome Joden waren. Ze woonden vlak bij de Zámockástraat in de buurt van het grote plein van Bratislava, op een steenworp afstand van de oevers van de Donau.²⁷ Als ze een joods gebedshuis hadden willen bezoeken, dan lag de negentiende-eeuwse, in Moorse stijl gebouwde synagoge aan de Zámockástraat dicht bij hun huis.²⁸ Sam noch Zippi ging echter naar godsdienstige bijeenkomsten. Zippi ging wel een keer per jaar naar de synagoge om voor haar moeder de kad-disj, het Joodse rouwgebed, uit te spreken.²⁹ Sam ging in het weekeinde liever voetballen.³⁰

Hoewel de familie niet praktiserend Joods was, waren ze wel zionisten. Oom Leo was een toegewijd lid van Hashomer Hatzair (Jonge Garde), een zionistische organisatie met ruim 70.000 leden in Europa, Noord- en Zuid-Amerika en Palestina.³¹ In de nasleep van de Eerste Wereldoorlog had deze groep wortel geschoten in Polen, waar talloze jonge, seculiere Joden op professionele, educatieve en maatschappelijk barrières waren gestuit in hun pogingen zich aan te passen aan de Poolse samenleving. De groep verwierf grote bekendheid na een golf van duizenden pogroms – gewelddadige bloedbaden die tegen specifieke groeperingen waren gericht – tijdens de Oekraïens-Poolse burgeroorlog van 1918–1919. Hierbij waren minstens 100.000 Joden om het leven gekomen en waren 600.000 Joden op de vlucht geslagen.

Oom Leo introduceerde Zippi en Sam bij deze groep, die zich inmiddels tot doel had gesteld haar leden voor te bereiden op hun vertrek naar Palestina. Broer noch zus toonde echter belangstelling voor dogmatische lezingen. Geen van beiden verlangde ernaar een zionistische leider te worden. Zippi en Sam deden mee voor de lol: de leden maakten uitstapjes in de omgeving, ondernamen wandeltochten, sportten veel en kwamen samen in de natuur.

Voor Zippi was het leven goed. Hoewel ze haar moeder nog altijd miste en ze zich soms onzeker voelde, was ze zich niet bewust van conflicten, ervoer ze geen vijandigheid en kende ze geen restricties. Ze voelde ze zich geborgen en vrij.

Als tiener droomde Zippi ervan plantkundige te worden.³² Ze hield veel van de natuur en had een analytische geest. Julia hield Zippi voor dat ze alles kon bereiken wat ze wilde.³³ De nieuwe grondwet van Tsecho-Slowakije gaf vrouwen meer rechten op politiek, sociaal en cultureel gebied.³⁴ Een gevolg hiervan was dat vrouwen beter toegang tot onderwijs kregen. Julia hoopte dat Zippi kon profiteren van deze nieuwverworven vrijheden die haar eigen generatie niet had gekend.

De beste plek om plantkunde te studeren was Moravië, een deel van Tsecho-Slowakije waar 3 miljoen Sudeten-Duitsers de meerderheid van de bevolking vormden.³⁵ Sudeten-Duitsers waren etnische Duitsers die in het noordelijk grensgebied van Tsecho-Slowakije woonden en al generatieslang van een eigen natiestaat droomden.³⁶ Toen Hitler in 1933 aan de macht kwam – Zippi was veertien – omarmden de Sudeten-Duitsers geestdriftig het nationaalsocialisme en de antisemitische leuzen van de nazi's. Het radicale, extreemrechtse partijprogramma van de NSDAP sloot de Joden uit van zowel het Duits staatsburgerschap als van banen bij de media.³⁷ Overall in Duitsland werden Joodse winkels geboycot en ook de universiteit werd verboden terrein voor Joden.

Hierdoor was plantkunde studeren in Moravië geen optie meer voor Zippi. Julia's ideeën over de nieuwverworven vrijheden van vrouwen bleken niet realistisch. In plaats daarvan besloot Julia haar

kleindochter voor te bereiden op het huwelijk. Ze leerde Zippi splendorwijs hoe ze een knoop moest aannaaien, hoe ze moest koken, schoonmaken. Maar Zippi wilde altijd veel meer dan alleen maar eenvoudige vaardigheden aanleren. Ze leerde zichzelf ook sierborduren, tekenen en schilderen.³⁸

Toen vond Zippi opeens haar roeping. Ze liep langs de etalage van een atelier waar een vrouw achter het glas een reclamebord aan het ontwerpen was. Geïntrigeerd bleef Zippi staan kijken.³⁹ Na een tijdje stapte ze naar binnen en vroeg naar de eigenaar. Ze wilde graag weten wat de vrouw deed. Ze ontdekte dat in het atelier reclamemateriaal werd gemaakt voor bioscopen, banken, tentoonstellingen en handelsbeurzen. De werknemers vervaardigden onder andere kunststof beletteringen en uithangborden. Zippi vond het allemaal superuitdagend. Ze had twee rechterhanden en ze had altijd van grafische kunst genoten. Zippi wist dat ze het beroep van haar leven had gevonden.

Ze liet er geen gras over groeien en vertelde de eigenaar dat ze bij hem in de leer wilde. Ze beloofde hard te werken. Ze zou zich verdiepen in het gereedschap, de kleurencombinaties, de fijne kneepjes van ontwerpen en patronen. En ze beloofde dat ze de vereiste examens met een uitstekend resultaat zou behalen. Wat had hij te verliezen? De eigenaar had er echter geen oren naar. Volgens hem was grafisch ontwerpen geen beroep voor vrouwen. De dame in de etalage was zijn echtgenote. Hij had geen andere vrouwelijke werknemers.

Deze bestaande werkverdeling tussen mannen en vrouwen interesseerde Zippi echter helemaal niet. Ze wilde grafisch ontwerpen leren. Ze bleef aandringen.

Murw gebeukt zei de eigenaar van het atelier tegen Zippi dat hij haar in de leer zou nemen zodra ze voor het examen op de grafische school van Bratislava was geslaagd.

Aldus verliet Zippi op veertienjarige leeftijd het mandolineorkest. Vanaf dat moment concentreerde ze zich volledig op haar opleiding. Ze liep onder andere stage in een atelier waar vrouwenkleding werd gemaakt. Voor het plaatselijke modecentrum ontwierp ze advertenties en affiches. Als Joodse vrouw begon ze meteen al met een achterstand,

maar Zippi wist wat ze waard was en liet zich niet uit het veld slaan. Ze vroeg – en ontving naar verluidt – hetzelfde loon als haar mannelijke collega's.⁴⁰ Van haar salaris trakteerde Zippi zichzelf op damesschoenen en op maat gemaakte mantels. Ze had oog voor het belang van een goed verzorgd uiterlijk en ze zorgde ervoor dat ze altijd goedgekleed ging. Ze was vastbesloten om van haar gedroomde beroep een succes te maken.

Als de grootste stad van Tsjecho-Slowakije bood Bratislava talloze kansen en mogelijkheden. Families uit de dorpen in de omgeving stuurden hun kinderen naar de hoofdstad om carrières op te bouwen, variërend van kapper en kleuterleider tot arts.^{41, 42} Zippi verheugde zich altijd op de vrijdagavond wanneer studenten van buiten de stad aanzaten bij de gezinsmaaltijd bij haar thuis. Ze hongerde naar boeiende gesprekken, in het bijzonder met buitenlandse studenten.⁴³ Het grootste deel van de Joodse inwoners van Bratislava verdiende de kost met zakendoen of financiën, maar Zippi voelde zich vooral aangetrokken tot intellectuelen en kunstenaars.⁴⁴

Nadat Zippi drie jaar op een openbare meisjesschool had gezeten, ging ze naar een klas voor gevorderde studies op een gemengde school. Daarna bezocht ze de grafische school van Bratislava, waar ze de enige vrouwelijke leerling was. Hier maakte ze zich de verfijnde technieken voor belettering op reclameborden eigen en leerde ze hoe glas als kunstvorm werd toegepast. Ze bestudeerde tot in de nuances de middelen waarmee via design een boodschap kon worden overgebracht.⁴⁵ Nadat ze zich grondig had verdiept in alle verschillende aspecten van het ambacht, studeerde ze uiteindelijk af als een van de besten van haar studiejaar.

Door haar studie, professionele activiteiten en de steeds drukker agenda van Hashomer Hatzair hield Zippi amper nog vrije tijd over. De lezingen die de zionistische jeugdbeweging organiseerde over revolutionairen als Lenin en Marx konden haar amper boeien.⁴⁶ Wel boeiend vond ze lessen over praktische zaken zoals in een commune samenleven of gewassen in een semi-aride, woestijnachtige omgeving